

VILCSEK BÉLA

Csend és rend

Tóth László (ott)hontalan (itt)honossága

A (poszt)modern irodalomtudomány történetének öt fontos tanulsága feltétlenül van. Az első ezek közül az, hogy noha a 19. és 20. század fordulójától kezdve tudományos iskolák sora lépett fel az irodalmi gondolkodás és módszertan egyedül üdvözítő igényével, mindegyikükről hamar kiderült, hogy legfeljebb egy korábbi iskola irodalmi gondolkodásának és módszertanának kiegészítői lehetnek, semmiképpen sem a megváltói. A másik fontos (poszt)modern irodalomtudományi tanulság ehhez hasonlóan az, hogy a különféle irányzatok – pozitívizmus és szellemtörténet, formalizmus és strukturalizmus, hermeneutika és dekonstrukció – önmagukban szintén nem képesek az irodalommal és az irodalmi művel kapcsolatos valamennyi kérdés megválaszolására. A harmadik tanulság az említettekhez szorosan kapcsolódik, miszerint az úgynevezett irodalmi folyamat elemei – szerző, mű, befogadó, értelmező – sem különíthetők el mereven egymástól. A különböző irányzatok és iskolák hiába szenteltek kitüntetett figyelmet a folyamat valamelyik számukra legfontosabbnak tartott elemére – a mű keletkezési körülményeire és az alkotó személyére, a műalkotás strukturális-formális felépítettségére és rétegzettségére, a befogadás természetére és az értelmezői közösségek működésére –, az évtizedek során világossá vált, hogy valódi eredményre csakis egymást kiegészítve, egymással kölcsönhatásban képesek. Ugyanez mondható el a (poszt)modern irodalomtudomány fő ágaival, területeivel kapcsolatban. A (poszt)modern irodalomtudomány története a periodikus változás története: hol egyik vagy másik ága, területe került előtérbe, hol egyik vagy másik ága, területe szorult háttérbe. Mára nyilvánvalóvá vált, ha nehezen teljesíthető is az elvárás: ha az irodalomtudomány komolyan gondolja paradigmaticus vágyai megvalósítását, célt csak akkor érhet, ha megteremti részterületei – irodalomelmélet és irodalomtörténet, kritika és műértelmezés, filológia és textológia – összhangját. Tetszik, nem tetszik, tudomásul kell venni: a huszonegyedik század irodalomtudósának (és irodalmi alkotójának) egyszerre kell elméleti vétezettséggel, történeti felkészültséggel, az interpretációs stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés és szövegkezelés módszertanában való jártassággal bírnia. (S akkor még a mindennél fontosabb tehetségfaktorról nem is beszéltünk!) Az eddig említett tanulságok következtében – legyen ez a felsorolt tanulságokból levont „végső” következtetés – a (poszt)modern korban szükségszerűen átértékelődik a korábban mereven elkülönülő írói-költői, olvasói-értelmezői szerep, s átértékelődnek a korábban mereven elkülönülő irodalmi műfajok és beszédmódok is. (Az ezredforduló időszakában az Osiris Kiadó két vastkos kötetben közreadta a /poszt/modern irodalomtudomány legfontosabb dokumentumait: *A modern irodalomtudomány kialakulása. A pozitívizmustól a strukturalizmusig*, Bp., 1998; *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*, Bp., 2002. A két szöveggyűjtemény azóta több kiadást is megért, tanulmányai ma is könnyen hozzáférhetők.) Napjaink írója vagy költő-

je legalább annyira szerkesztő és kritikus, lap- és könyvkiadó, irodalomszervező és moderátor, különféle rendezvények és műsorok (köz)szereplője, irodalmi gyakorlatában pedig egyszerre lírai költő és prózaíró, publicista és esszéíró, értekező és kritikus, elméletíró és a jelen kori irodalom szemlélője. Nem valamely hagyományos műnemben vagy műfajban gondolkodik, számára a hagyományos műnemi vagy műfaji határok szűkösekké és átmenetiekké, átjárhatóakká váltak. A kortársi magyar irodalomban a nyilvánvalóan önkényesen kiemelt és kényszerűen csak vázlatosan jellemzett öt fontos (poszt)modern tanulással munkásságuk során – kellő alapossgal és következetességgel – nagyon kevesen néztek és néznek szembe. Tóth László – eddigi tevékenysége és művei alapján nagy biztonsággal állítható – feltétlenül közéjük tartozik.

2017 szeptemberében a Napút folyóirat felkérésére, egy képzeletbeli lexikon számára, Alter Egon álnéven – kíméletlen őszinteséggel és önkritikával – így jellemzi önmagát: „Ismeretlen költő, író, szerkesztő és műfordító a 20. század második feléből. 1949. szeptember 26-án született Budapesten, még a 20. században, s noha már jócskán benne a 21.-ben, még mindig ott maradt, báva pillantásokat vetve erre a mostanira. Gyermekkora nagy részét viszont Csehszlovákiában töltötte, ám azóta felváltva rója az utakat a magyar és a szlovák főváros közti, kétszáz kilométer hosszúságú, s nagyjából ötven kilométer szélességű térben, bőszen keresve identitását hol a többségi, hol a kisebbségi magyar keretek között. Ebből is, azaz kétlakiságából is következik sehová nem tartozása, két hazában (is) gyökerező örök hontalansága. Föltehetően egyenesen e végletes frusztráltságából ered, hogy tizennyolc éves korától újságot és könyveket ír és szerkeszt, azaz hivatásos olvasó is egyben, abban az eltökélt reményben, hogy egyszer talán neki is sikerülhet megtanulnia írni és olvasni. S volt még egy téveszméje, hogy ily módon talán tehet valamit közösségéért, de vén korára rá kellett jönnie, hogy ugyan emberek veszik őt körül számosan, de közösség nem. Vagyis bár sokan mondják magukat barátjának, ő vaksin hunyorogva botorkál közöttük mégis, és közösségére nem lelven, most már magányos marad örökre. S nem tartozva se ide, se oda, sok szék között a pad alatt tengeti kivénhedőben levő számítógépe – meg szűkebb családjá és könyvei – társaságában alkonyba érő életét. Sok mindent csinált eleddig, s egészségtelenül sok minden érdeklé ma is – azaz igazából nem ért semmihez, s ha némi erénye mégis van, az esetleg talán az lehet, hogy mindenhez egy keveset. A kívülálló számára így szellemi polihisztornak tűnik, a bennfentesek számára viszont bárgyú kívülálló maradt, aki ugyan érdemel némi tiszteletet, de hál' Istennek nem kell őt komolyan venni(ük).

Írt verset, mesét, gyermekverset, regényt, drámát, esszét, irodalmi és színházi tanulmányt és kritikát, irodalmi interjúkat; foglalkozott népmese-feldolgozásokkal, irodalom-, sajtó-, színház- és művelődéstörténettel, belekontárkodott a történettudományba és a helytörténetbe; megnyilvánult képzőművészekről és műkedvelő mozgalmakról; négy nyelvből fordított verset, elbeszélést, regényt, gyermekirodalmat, színművet, tanulmányokat és esszéket, történeti monográfiát; szervezett alapítványokat, kisebbségtudományi folyóiratot; könyvkiadókat hozott létre és irányított, különböző irodalmi és könyvszakmai bizottságokban dolgozott... akár példátlan (példás?) szétforgácsoltsága dokumentumainak pusztá sorolásával is ki lehetne tölteni az ezen (ön)értékeléshez kapott legfeljebb hatezer leütésnyi terjedelmet. Mindebből (is) következően színháztörténetesek közt ő a legjobb költő, művelődéstörténetesek közt a legjobb gyermekíró, irodalmi esszéivel méltán emelkedik ki sajtótörténetesek közül stb. E már-már

idegesítő sokféleségének egyetlen magyarázata: egész életén végighúzódo heves vágya, hogy önmaga legyen (lehesse), művei balszerencsés eltökéltséggel (szinte) kivétel nélkül az egyéni és közösségi identitás kérdései körül szerveződnek. S ez oly mértékben felőrölte az erejét és lekötötte idejét, hogy végül is arra nem futotta belőlük, ami egész életében leghőbb vágya volt: hogy erős egyéniség legyen – messziről felismerhető, határozott arcvonásokkal, karakterjegyekkel. Hacsak nem épp ebben az elkeseredett és folyamatos identitás-keresésben lelta meg saját identitását...” (Önszóciikk, Napút, 2017/7, 153–154.)

Fájdalmas és elkeseredett vallomás ez. Kétségtelenül és indokolatlanul. Az önkritikusan szigorú önjellemzést követően maga is szükségét érzi, hogy számba vegye a tárgyiasított formában megjelenő kétségbevonható érdemeket és eredményeket is. Az elmúlt évtizedek során eredeti könyveinek, fordításköteteinek, az általa szerkesztett vagy összeállított kiadványoknak a száma ugyanis, saját feltételezése szerint is eléri vagy megközelíti a százat, bár ez esetben is – jellemző módon – inkább azt hangsúlyozza, hogy ez a mennyiség jóval súlyosabb lehetne, ha mások munkáinak gondozása helyett inkább saját műveinek megírásával foglalatostkodott volna, amelyek ilyen formán – nagy valószínűséggel – soha nem fognak már megszületni. Legfontosabb könyvei között első helyen versesköteteit említi. Érdekes módon mindegyik korai és korábbi időszakából valók: *A hangok utánzata* (1971), *Istentelen színjáték* (1981), *Ötödik emelet, avagy Egy éden bugyrai* (1985), *Hármaskönyv* (1994), *Átváltozás, avagy Az »itt« és az »ott«* (összegyűjtött versek és értelmezések, 1967–2003), *Kötélen, avagy Amint az ég...* (2008). Személyes alkotói leltárában a második helyen két mesekönyve szerepel: *A boszorkány porszívója* (meseregény, 2004, 2014), *Az elloptott nagymama és további régi-új mesék* (2015). A felsorolásban ezután következnek az említettektől egészen eltérő műfajú és tematikájú kiadványai. Először is íróportréi, interjúkötetei: *Vita és vallomás* (1981), *Szó és csend* (1994), *Hatszempkőzt, avagy Korbúcsúztató* (1998), ezt követően pedig tanulmány- és esszékötetei: *Párhuzamok, kitérők* (1991); *Elfeledett évek* (1993), *Lapszél* (1997), *Egy öngyűjtő feljegyzései, avagy Eszmék, rögeszmék, toposzok* (2009), *Határsértők – Önarckép másokban* (2015), *Amikor az író olvas* (2016). Valódi kuriózum – s ezzel bizony valóban kevés költő és író büszkélkedhet –, hogy esetleges érdemei között két színháztörténeti munka elkészítését is megemlítheti, melyekkel egy személyben feldolgozza a komáromi magyar színház és színjátszás teljes történetét: *A komáromi magyar színjátszás története I–II.* (1997, 1998), „...nagy haszna a teátrumnak”. *Régi s új színháztörténeti dolgozatok Komárom és Pozsony múltjából* (2017). A művekben, illetve műcímeiben megtettesülő alkotói számvetést a vele készült beszélgetésekből összeállított interjúkötet (*A szövegember*, 2014) és a róla szóló máig egyetlen monográfia (Filep Tamás Gusztáv: *Tóth László*, 2010) zárja. Az utóbbi két adat a leginkább elgondolkodtató. Óhatatlanul azt az alapvető kérdést vetik fel ugyanis, hogyan lehetséges az, hogy egy több évtizedes, két ország magyar kultúráját, művelődését és irodalmát költőként, szerkesztőként, kiadóként, irodalomszervezőként és több tudományterület művelőjeként elhivatottan szolgáló kutatóról, egy már eddig is kivételesen gazdag és sokrétű életművet felmutatni tudó kortársunkról a recepció – néhány eseti kritikát leszámítva – mindössze a saját magáról mondottakat tolmácsoló interjúkötetet és a művelődéstörténész-társa és kedves barátja által nagy szeretettel, de mégis csak, bevallottan, nem elsősorban szakmai szempontok alapján elkészített pályaképet képes felmutatni?

1997. február 18-án Tóth László, a határon túli magyar írókkal készített interjúsorozat egyik nyilatkozójaként, kendőzetlen nyíltsággal beszél a kérdező Erdélyi Erzsébetnek és Nobel Ivánnak a megelőző időszak során szerzett élet- és munkatapasztalatairól. (Az interjúkat közreadó kötet a címét Tóth emlékezetes, a Kolozsvárról áttelepült jó barátnak, Csiki Lászlónak „határtalan barátsággal” ajánlotta. Úgy néznének ránk című verséből választja = *Hazajöttünk, hát... hazajöttünk?*, Tárogató Kiadó, Bp., 1998.) Arra a kérdésre, miként vélekedik arról a kritikusi megállapításról, mely szerint pályakezdését nem is annyira az „itt is, ott is”, mint inkább a „se itt, se ott” állapota jellemzi, a következőket válaszolja: „Abból kell kiindulni, hogy Budapesten születtem, Magyarország fővárosában. Ötéves koromban, édesapám halála után, édesanyám hazament Csehszlovákiába, mivel ott éltek a szülei, és magával vitt engem is. Gyermekkoromat egy szlovákiai kis magyar faluban, Izsán töltöttem; a legényéveket, a magamra döbbenés, az öntudatra ébredés idejét Komárom, Pozsony és Dunaszerdahely jelenti a számomra. Az utóbbi tulajdonképpen afféle választott szülőhelyem, ha lehet ilyen egyáltalán, de valójában a három: Pest – Izsza (Komárom) – Dunaszerdahely (Pozsony) együtt adja a szülőföldemet. Én tehetek a legkevésbé arról, meg az itt élők, hogy annak idején egy országhatárt húztak *közénk*. De amit egy határral mesterségesen kettéválasztottak, az az emberben még *egy* maradhat. Éppen ezért csak látszólag szétszórt az életem, mert igaz ugyan, hogy két ország között ingázom, de ha történetesen Budapest és mondjuk, Nagykanizsa között utazgatnék rendszeresen, nem hinném, hogy attól egyszerűbb lenne a dolog. Tehát a kérdésre az a válaszom, hogy számomra a *se itt, se ott az itt, a se itt, se ott az a bizonyos hely, ahol élek*. Valahol azt ítam, lehet, hogy a komáromi Duna-híd kellős közepén, a két ország közti senki földjén, azon a bizonyos 15 méternyi kis szakaszon van az én tulajdonképpeni otthonom, hazám. Lehet, igazából oda kellene költöznöm, bár az életemnek egy jelentős részét – innen oda, onnan ide kutyaolva, buszozva – *úgyis ott töltöm.*”

Máris előttünk állnak az egész életutat meghatározó mozzanatok. Mindekelőtt az apa és a szülőhely korai elvesztésének tudata és az öntudatra ébredés s az új szülőhely(ek) elfogadásának kényszere. Azután a külső valóság megosztó, nap mint nap megélt és elbizonytalanító közöttség-érzete és a belső valóság, ennek a bizonytalanságnak az elviseléséhez és legyőzéséhez folyamatosan erőt és elszántságot adó egészségesség-hite. A senki földjén létezés (ott)hontalan (itt)honossága. A rész és egész örökké kísértő, bonyolult viszonyrendszere. Csupa feloldhatatlannak látszó ellentét és ellentmondás tehát, a kezdetek kezdetétől. Tizenöt méternyi élettér, mint otthon, mint haza? Tizenöt méternyi életesély, mely megadatott? Mindössze ennyi! Mégis élni kell (tudni) ennyivel is! Tóth László legnagyobb „mutatványa” az, hogy pályája során ezzel az „ennyivel” költőként, mese- és drámaíróként, fordítóként és átdolgozóként, esszé- és tanulmányíróként, lap- és könyvkiadóként, kritikusként és publicistaként, szerkesztőként és irodalomszervezőként, irodalom- és színháztörténészként, kisebbségkutatóként és művelődéstörténészként, ha valóban nem kevés gürcölés és görcsölés árán is, de egyaránt élni tud. Mindezt versben elbeszélve: „jöttünk külhonból mind a ketten / egyenes derékkal térdre esten / peckes léptekkel csúszva porban / hontalanul mennyben pokolban / házunk ágyunk immár ideköt minket / de hogy szakíthatnánk el onnan idegeinket / ami innen külhonnak látszik / míg ott voltunk ez volt külhon ez a másik / hol befejeznünk is nekünk kell / amit még odaát kezdtünk el / tollunkon ajkunkon

elégia terem s óda / hol otthon voltunk egykor járunk csak látogatóba [...] hogy tovább szöszmötöljünk fogyó napjaink közepette / míg rá nem jövünk a fene megette / ha nem is az egészszet a felét bizonyára / s elhítetjük magunkkal épp ez a fele volt az ára / tűnő szerelmekkel indulatokkal eszmékkel fizettünk / mindazért amit megtartottunk s ami elmaradt mögöttünk / hazajöttünk hát... / hazajöttünk? (Budapest, 1987. január 6., március 1.)”

Akkor hát kezdem. Kezdem,
újra kezdem. Ezek már a versen
túli verseim itt. Amikor az ember,
mert torkára csavarodik minden
papírra írt sor,
csak tekintetével, s az ég kékjére ír.
A semmibe. A semmivel.

A semmit.

(Versen túli)

1986-ban Tóth László, ha a korabeli törvénykezési szabályok kijátszásával névházasságot kötve is, de hivatalosan áttelepül Magyarországra. Földrajzi értelemben átkerül tehát annak a bizonyos komáromi Duna-hídnak a másik oldalára, miközben lélekben, érezhetően, továbbra is folyamatosan ama tizenöt méternyi „kis szakasznak” a nyugalalmát keresi és óhajtja. Monográfusának és művelődéskutató munkatársának, Filep Tamás Gusztávnak egy lábjegyzetes közléséből tudjuk, hogy „már a nyolcvanas évek második felében alakult benne az elképzelés, hogy itthon hogyan kísérli meg képviselni a csehszlovákiai magyar szellemi életet. 1987-ben sorozattervet nyújtott be a Magvető Kiadóhoz, amelyben tizenhárom szlovákiai magyar szerző egy-egy könyvének »a lehető legközelebbi jövőben« való kiadására, továbbá egy vegyes műfajú – próza, vers, esszé – antológia megjelentetésére tett javaslatot. A terv nem keltette fel a kiadóvezetőség érdeklődését...” Különösen érdemes figyelni itt az áttelepülést követő azonnali terv tartalmára és műnemi sokszínűségére: a szlovákiai magyar szerzők magyarországi megismertetésének szándékára és a vegyes jellegű antológia gondolatára. A hídszerepnek – maradjunk továbbra is a költő által használt metaforánál – újabb egyéni és kettős értelmezése ez: a két ország, nép, hagyomány, kultúra, művelődés vagy irodalom közötti hídverés küldetésstudata egyfelől és a vers vagy költészet kitüntetett szerepe mellett a legkülönfélébb alkotói területek vagy műfajok (próza és esszé, kutatás és ismeretterjesztés) áthidalhatóságának eszménye másfelől. Egyértelműnek látszik, hogy Tóth László számára – a földrajzi és életvitelbeli váltás ellenére – a világ, a külső és a belső világ mindenféle (családi, egzisztenciális, ontológiai, morális vagy filozófiai) tekintetben, a nyolcvanas évek második felére végképp hiányként tételeződik. A kiadóhoz benyújtott tervének elutasítása ellenére vagy talán annál inkább, ekkorra válhat bizonyossággá a számára az, hogy a (világ)hiány feloldása, ezt követően csakis egy nagyszabású és mindenre kiterjedő külső és belső rendteremtés és értékkeremtés szándékával szüntethető meg. Lázasan munka veszi ekkor kezdetét, mely életének minden területét érinti. Ebben a helyzetben a legkevésbé egy újabb verseskötet vagy újabb válogatott versgyűjtemény megjelentetése lehet a legfőbb cél a számára, még kevésbé a bárminemű (politikai vagy irodalmi) hatalmasság meghökkentésére vagy bosszantására megformált avantgárd vagy posztmodern gesztus, mely korábbi tevékenységét (és annak

részeként költészetét) óhatatlanul és rendre kísérte, sokkal inkább és egyre nagyobb meggyőződéssel válik vezérlő elvévé a személyes értékrend által hitelesített rendrakás és értékfelmutatás igénye és igényessége.

Áttelepülését követően kezdetben a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének archívumrendezőjeként és a Magyar Nemzet munkatársaként helyezkedik el. Ugyancsak 1986-tól egy évtizedig a tatabányai Új Forrás rovatvezetője, majd főszerkesztő-helyettese lesz. A későbbiekben különböző budapesti lapoknál (Iskolakultúra, Új Magyarország, Világlap, Világszövetség) dolgozik, miközben szlovákiai magyar lapokat is szerkeszt (budapesti munkatársa a pozsonyi Kalligram folyóiratnak, főszerkesztője a dunaszerdahelyi Csallóköznek, illetve rovatvezetője ugyanott a Napnak). 1990-ben Regio címmel kisebbségtudományi lapot alapít, és alapítványt szervez a kisebbségi tudományosság támogatására. 1992-től közel egy éven át a budapesti Széphalom Könyvműhely kiadóvezetője, s 1995-től két évig a dunaszerdahelyi NAP Kiadó szerkesztője. 1997-től a Kalligram Kiadó budapesti képviselőjének, a Pesti Kalligramnak az egyik kiépítője, majd kisebb megszakítással ügy- és iroda-vezetője. 1998-ban ISTER néven saját könyvkiadót is indít, amelyet 2007-ig tart fenn. Közben tucatnyi magyarországi és szlovák szakmai szervezet és alapítvány vezetőségében, kuratóriumában és zsűrijében vállal feladatokat. 2005-ben új családot alapít, s magyar állampolgárságának megtartása mellett, Pozsonyban, majd 2008-ban Dunaszerdahelyen telepedik le. A róla szóló máig egyetlen monográfia (Filep Tamás Gusztáv: *Tóth László*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2010) nem véletlenül kezdődik azzal a közismert bonmot-val, hogy „ő az a (cseh)szlovákiai magyar költő (művelődéstörténész, etcetera), aki Magyarországon született, s legertermékenyebb két évtizedét ugyancsak ott, szülővárosában, Budapesten töltötte, ma pedig (ismét) Szlovákiában él – de magyar állampolgárként”. Ugyanolyan joggal tekinthető *magyarországi szlovákiai írónak* és szlovákiai magyar írónak. Egyszerre kötődik, több szálon is, a magyar és a szlovák irodalomhoz, kultúrához és művelődéstörténethez.

Költői színrelépése, mint szó volt róla, nagyon is szorosan kapcsolódik a fiatal szlovákiai magyar költőket felvonultató 1970-es *Egyszemű éjszaka* antológiához. Egy évtizeddel később, Kulcsár Ferencsel közösen már az ő szerkesztésében lát napvilágot a fiatal költőket és képzőművészeket bemutató, *Megközelítés* című gyűjtemény, a következő évben pedig a szlovákiai magyar írókkal folytatott beszélgetéseket tartalmazó, *Vita és vallomás* kötet. Ez utóbbit kényszerűen azokkal a keserű szavakkal bocsátja útjára, hogy „lám, mint már annyiszor, de még hosszú ideig nem utoljára, megint egy olyan könyv kerül e mostanival az olvasóhoz, amely a maga jellegénél, műfajánál és egyéb vonatkozásainál fogva a harmadvirágzás csehszlovákiai magyar irodalmában az 1-es sorszámúval illelhető. Harminckét esztendő kellett ahhoz, hogy az első csehszlovákiai magyar írói interjúkötet megszülessen. A maga remélt eredményével és valószínű hiányaival együtt...” A *Vita és vallomás* „folytatása”, a *Szó és csend. Tizenegy beszélgetés*, mely az Új Forrás könyvek huszonötödik darabjaként, 1996-ban lát napvilágot – az emberi és költői léthelyzetben beállt változás mintegy hű tükörképeként –, már egy ennél is szélesebb horizontú hiányérzet inspirációjára jön létre. Így vall erről az eddigieknél is általánosabb hiányérzetről, „előszó helyett”: „A magyar irodalmat, írókat ma nem lehet egy asztalhoz ültetni; az értékek kohéziós erejének szerepe helyébe a széttartó érdekek léptek. A kérdés tehát adott volt az Új Forrás ama bizonyos szerkesztőségi ülésén, amelyen e sorozat, e kötet terve először merült fel: mi lenne, ha a magunk

szűkös lehetőségein belül megpróbálnánk egy asztalhoz ültetni – ha képletesen is – olyan alkotókat, akik esetleg már régebben nem ültek annál? Ha lehetőséget adnánk költőknek, hogy – bármilyen groteszkül hangzik is: kivételesen – a költészetről, műhelyproblémáikról, transzcendenciáról, hitről, Istenről, életről, halálról, szerelemről, családról, röviden – Tornai Józseffel szólva –: »a költészet legkényesebb kérdéseiről«, a megfogalmazhatatlanról, a nehezen megfogalmazhatóról beszéljenek, csupa olyan dologról, mely a személyiség és a személyesség – vagyis egyéltelműen a poézis – tartományába esik. Ezek a kérdések – amióta az eszemet tudom – jómagamat is szüntelenül foglalkoztattak: mint alkotót s mint a (mai magyar) költészet (félig-meddig hivatásos) olvasóját egyaránt.”

A kortárs szlovákiai magyar, majd a szélesebb értelemben vett magyar irodalmat és poézist feltérképező interjúsorozatot egy évtizeddel később egy újabb, még tágabb távlatot nyitó vállalkozás követi, amelyben szlovák és szlovákiai magyar költők vallanak közvetlenül a rendszerváltást megelőző gondokról, hangulatokról, kényszerekről (*Hatszempközt, avagy korbúcsúztató – Anno 1989. Nyolc beszélgetés szlovák és szlovákiai magyar írókkal egy rendszer végóráiban*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2006). Ez utóbbi kötet „műfaját” a szerkesztő előszavában bizonyos értelemben időutazásként, az idővel való játékként és kísérletként határozza meg, s a sajátos műfaj-meghatározást a következőképpen indokolja: „Új könyv, hisz ebben a formájában most jelenik meg először – mégis régi, mert közel két évtizeddel ezelőtti írásokat: beszélgetéseket tartalmaz. Ennek a kötetnek az anyagát ugyanis azok a csehszlovákiai magyar, illetve szlovák írókat egymás mellé ültető páros interjúim adják – szám szerint nyolc –, amelyek kivétel nélkül 1989 tavaszán és nyarán – tehát még abban a bizonyos »átkosban«, igaz viszont, hogy már annak végóráiban, illetve, még inkább: végpillanataiban – készültek, és a tatabányai Új Forrás 1989. és 1990. évfolyamában láttak – kettő kivételével terjedelmi okból rövidített formában – napvilágot. A beszélgetéssorozatnak az Új Forrás Könyvek egyik darabjaként könyv alakban is napvilágot kellett volna látnia, ám erre – saját elhatározásomból – nem került sor. Akkor úgy láttam, úgy fogalmaztam: a könyvet – ha időlegesen is – elsodorta, időszerűtlenné tette az idő.” Egykori beszélgetőtársai: Turczel Lajos és Karol Wlachovský, Duba Gyula és Vojtech Kondrót, Tőzsér Árpád és Milan Rúfus, Cselényi László és Ľubomír Feldek, Zalabai Zsigmond és Rudolf Chmel, Keszeli Ferenc és Anton Hykisch, Grendel Lajos és Dušan Dušek, valamint Balla Kálmán és Valér Mikula, akik – írja már a kötet előszavának szerzőjeként, 2006 októberében – „a (cseh)szlovákiai magyar, illetve a szlovák irodalom akkor is, ma is kiemelkedő képviselői”. A korábbi írásokat újraolvasva végül arra a következtetésre kell jutnia, hogy „bár e beszélgetések díszletei – vagy még közvetlenül elkészültük után, vagy az azóta eltelt közel két évtized alatt – nagy zajjal általában mind romba dőltek már, azok mondatai – új keretek, új díszletek között s némileg új szóhasználattal – tovább folytathatók. Tovább folytathatók, mert az azokba belekódolt gondok, helyzetrajzok, folyamatelemzések, tépelődések, álmok nem kis része – ha másult formában, megváltozott politikai-hatalmi konstellációban is – új évezredünk első évtizedének második felében is, újjakkal társulva, sajátos, időszerű maradt.”

Az áttelepülés időszakában Tóth Lászlót mindenesetre a vers melletti vagy még pontosabb úgy: a vers helyetti „kettős hídverés” szándéka vezérli akkor is, amikor a magyar irodalom klasszikus értékeinek megőrzése érdekében tevékenykedik. 1989-ben például ő szerkeszti a *Mindenes Gyűjtemény 1789–1792*

című „fiktív lapszámot” és Madách Imre válogatott műveinek, a Móra Kiadónál megjelenő válogatását. 1990-ben Molnár Imrével közös szerkesztésében jelenik meg az Esterházy János emlékezetére összeállított „Az örökség”, valamint a csehszlovákiai úgynevezett hontalanság éveinek irodalmát megidéző, a *Mint fészekből kivart madár... című összeállítás. Ugyancsak ebben az évben, a Széphalom Könyvműhely felkérésére antológiát állít össze a csehszlovákiai magyar költők 1919 és 1989 között írott verseiből (Szélén az országútnak), s két esztendővel később, hasonló koncepció alapján, az ugyanebben az időszakban született elbeszélésekből összeállított válogatás (Tudósítás egy ország elvesztéséről). 1992-ben ő szerkeszti a Komárom-Esztergom megyei pályakezdő költőket bemutató antológiát (A megértés nehézségei), öt esztendővel később S. Sárdi Margittal közösen a Magyar költőnők antológiáját és (Deák Lászlóval, Pomogáts Bélával, Tarján Tamással) egy kortárs költészeti antológiát, Mindenféleképpől Pantheont címmel. 2003-ban egészen a megjelenés évéig kiterjeszti a (cseh)szlovákiai magyar költők verseiből készített korábbi válogatását (Förtelmes kaszálógépp, avagy köszöntés Hiccingából). Mindeközben – csak győzze kellő figyelemmel és kitartással az olvasó e lázas „hídépítést” – kiterjedt fordítói tevékenységet is folytat. Még 1978-ban ő a fordítója Oswald Záhradník Apróhirdetés című négyteteles színjátékának, 1982-ben Jozef Pavlovič Lenke kecske mesekönyvének és az Olga Lichardová, Jozef Šmatlík szerzőpáros által írt módszertani kézikönyvnek (Kezdő műkedvelő együttesek módszertani ábécéje). 1986-ban lefordítja Ľubomír Feldek tragikomédiáját, az Ennivaló nagynénit, 1989-ben Karel Dobeš regényét, a Madonnát Milwaukee-ba címűt. 1995-ben, illetve 2001-ben két kötetben tolmácsolja Karol Wlachovský gondolatait (Belső világosság. Párbeszéd a magyar irodalommal, illetve Köztes szerepben. Párbeszéd a magyar és a szlovák irodalommal; az utóbbit Kiss Gy. Csabával közös szerkesztésben). 1996-ban Vörös Istvánnal huszonnyolc cseh és morva költő verseiből állítanak össze fordításkötetet (Akhilleusz és a teknőc), és 2006-ban közös szerkesztésben adják közre Vladimír Holan válogatott verseit, Falak címmel. 2000-ben lefordítja Stanislaw Jerzy Lec aforizmáit (Fésületlen gondolatok), 2007-ben Jozef Leikert Mulandóság – Pominuteľnosť című verseskötetét. Sokirányú tevékenységének újabb területe a gyermek- és meseirodalom. Már 1980-ban Ákombákom címmel mesekötetet, másfél évtizeddel később, Minden olyan furcsa címmel gyermekvers-kötetet ír. 2002-ben tizenkét felföldi magyar népmese, négy évvel később tizenhárom Bács-Kiskun, Szolnok, Heves és Pest megyéből származó mese átíratát készíti el (A zöld vadász; A próbára tett királyfi). 2004-ben meseregényt nyújt át „gyermekeknek 6-tól 666 éves korig” (A boszorkány porszívója), újabb három esztendő múltán pedig „rég-új” meséit adja közre (Az elvarázsolt varázsló). A dráma és a színház világa iránti, ugyancsak folyamatosan meglévő érdeklődését mutatja, hogy már 1982. október 14-én a Magyar Területi Színház kassai Thália Színpada bemutatja Az áldozat című drámáját, majd elkészülnek említett drámafordításai. A kilencvenes évekbeli prózai fordulatának jegyében két részben feldolgozza a komáromi magyar színjátszás teljes történetét („...Miként hajdan az apostolok”; Déryné nyomában, 1997–1998). A kilencvenes évektől – a mind erőteljesebben érzékelhető prózai, publicisztikai és művelődéstörténeti műfajok felé fordulás jegyében – önálló kötetekbe rendezi hírlapi és folyóiratbeli cikkeit, esszéit és tanulmányait (Párhuzamok, kitérők, 1991; Elfeledett évek, 1993; Köz-művelődés-történet. Három tanulmány, 2000; Lapszél. Esszék, vallomások, sietős feljegyzések, 2005; Egy öngyűjtő feljegyzései, avagy eszmék, rögeszmék, toposzok, esszék, futamok,*

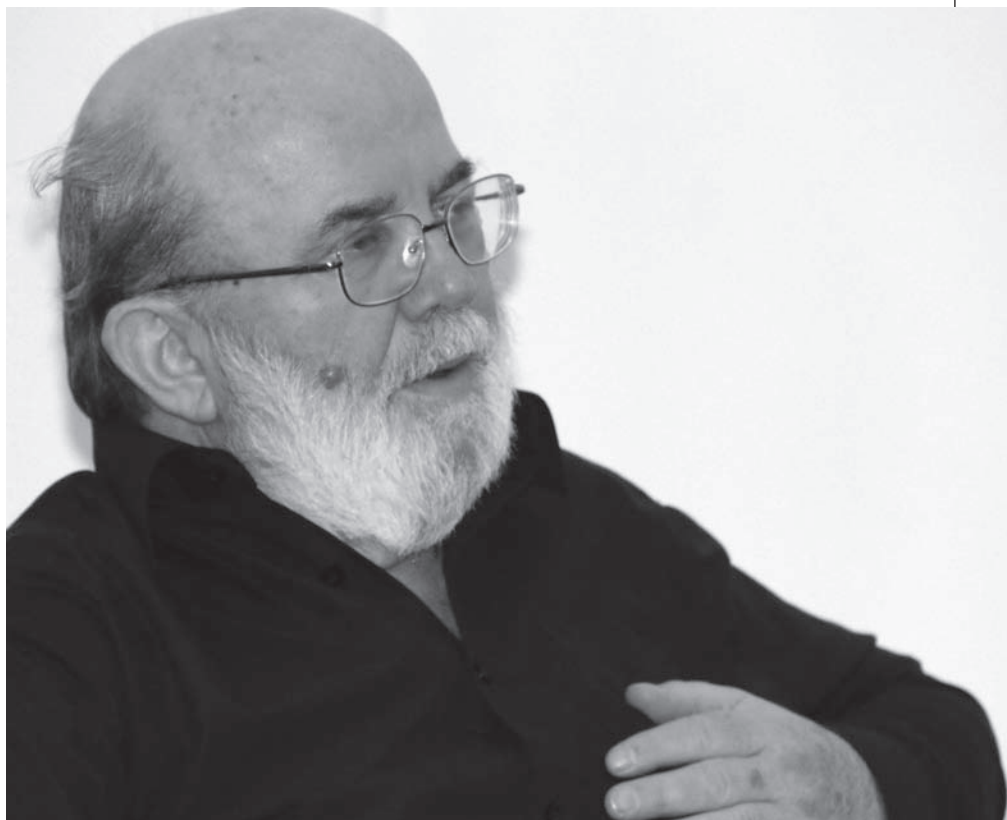
2009). 1994-ben (Bodnár Gyulával) oktatási segédanyagot készít a II. világháború utáni (cseh)szlovák irodalomról (*Nyomkereső*), és összegyűjti Szalatnai Rezső cikkeit, kritikáit és tanulmányait (*Magyar magatartás és irodalom Csehszlovákiában*). 1997-ben (Kovács Lászlóval) szöveggyűjteményt állít össze a (cseh)szlovákiai magyar irodalomból (*Irodalom és magyarság*). 1998-ban sajtó alá rendezi Bretter György esszéit és Domonkos István válogatott verseit (*A fejlődés logikája; Kormányeltörésben*), 1999-ben Juhász Gyula műveit, 2004-ben, illetve 2005-ben Mészáros Károly válogatott írásait, 2007-ben Fábry Zoltán naplóját és emlékiratait (*Az őrhely megszólal*). A kilencvenes évtizedet teljes egészében végigkíséri a későbbi monográfiájával, Filep Tamás Gusztávval végzett kutatói és szerkesztői munka. 1993 és 2000 között öt kötetben jelentetik meg az általuk kivételesen nagyra becsült Peéry Rezső cikkeit, esszéit, leveleit és tanulmányait. Ugyancsak közösen teszik közzé a (cseh)szlovákiai magyar irodalom közel nyolc évtizedéről szóló saját esszéiket és tanulmányaikat (*Próbafelvételek*, 1995), valamint a magyar írók felvidéki utazásairól szóló közös könyvüket (*Tornyok és temetők*, 1999). A legnagyobb együttes vállalkozásuk azonban kétségtelenül *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998* négy, szintén önmagában is tekintélyes terjedelmű kötetének elkészítése és megjelentetése, 1998 és 2000 között. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a monográfus-munkatárs 2010-ben, nagy valószínűséggel, szinte erkölcsi kötelességének érzi a barátjáról és szerzőtársáról szóló, már többször említett pályakép elkészítését még akkor is, ha hite szerint a barát és szerzőtárs az elmúlt évtizedekben önadottságánál fogva is több életre elegendő értéket halmozott fel, ráadásul a legkülönbözőbb területeken, műfajokban és beszédmódokban. Filep Tamás Gusztáv összegező megállapítása szerint Tóth László pályáját – Tözsér Árpád nyomán – joggal lehet „egy következetes identitáskeresés lírai regényének” nevezni, azzal a kiegészítéssel, hogy „az életmű az identitásnak nemcsak a keresését, hanem különböző rétegeinek föltárását is tükrözi”.

Az identitáskeresés és identitásföltárás kettősségének és egységének, illetve összességében egy sajátos átmeneti műfaj, a lírai regény megteremtésének gondolata és szándéka nyilvánvalóan nem áll távol az érintett törekvésétől. Jól mutatja ezt, hogy már harmadik, 1977-es *Átkelés* című verseskötetének szerkesztését is, a megelőző két kötet tapasztalatait felhasználva, igyekszik regényszerűen megkomponálni. Az 1976 és 1981 között írott verseit tartalmazó, majd azt későbbi darabokkal is kiegészített, 1983-as *Istentelen színjáték* című kötetét a fűlszövegben maga nevezi „regény”-nek, s benne valóban bátran vegyíti a verses és a prózai betéteket. A kötet utolsó verse ugyanakkor megegyezik a következő, 1985-ös *Ötödik emelet... kötetnyitó* versével, melyben „Örkény István mint Vergilius vezeti a költőt”. A két verseskönyv vagy lírai regény(rész) ugyanakkor együttesen előzményét jelenti az 1994-es *Hármaskönyv*nek, s hárman együtt, a szerző szándékának megfelelően, trilógiát alkotnak. A *Hármaskönyv* természetesen szintén ugyanazzal a szöveggel kezdődik, amellyel a megelőző kötet zárult – ráadásul „*A püspök felemelte mutatóujját...*” kezdetű szöveg ritmikus prózában íródik! –, s a kötetcímből következően, önmagában is hármas tagolódású. A kötet ezúttal sem feltétlenül csak új ihletettségu, és ezúttal nem is feltétlenül csak saját darabokat tartalmaz. Tovább bővíti a korábbi kötetekből eredeztethető „egy én-ontológiához” fűzött feljegyzések sorát (*További feljegyzések egy én-ontológiához*), valamint teljes ciklusnyivá növeli „az abszolút sírásó” és „az abszolút sírásó maszkját próbálgató” Ádám verseit (*Az abszolút sírásó visszatér; Ádám a határon*). A triptichon közepére pedig, mint sajátnak

tekintett művet, bátran beemeli Ján Ondruš *Elmeállapotban* című hosszúversének fordítását vagy átültetését. Kötetben, mások mellett, itt szerepel először a pályának két olyan fontos verse, mint a még 1985-ben született *A hús bohóca* és a *Harangzúgásban*, mely versek azután – összevontan – az 1987-es gyűjteményt immáron kilenc esztendő múltán követő újabb versválogatás kötet címéül szolgálnak (*Harangzúgásban, avagy A hús bohóca*). A pozsonyi AB-ART Kiadó és a dunaszerdahelyi NAP Kiadó gondozásában 1996-ban megjelenő, válogatott és új verseket tartalmazó újabb kötet kezdő korszakhatárnak ezúttal is 1968-at, záró határként 1995-öt jelöli meg. Ezt követően alig telik el három év, s a költő a dunaszerdahelyi Liliium Aurum Könyvkiadó felkérésére, Ötven tükör. Arcom, arcaim címmel máris egy újabb összeállítással, egy alig több mint százoldalas, szubjektív válogatással ünnepli fél évszázados születésnapját. Ez utóbbiban, saját bevallása szerint, nem feltétlenül a legjobb vagy legjellemzőbb verseit szerepelteti, hanem a megtett életút minden egyes évéhez vagy időszakához a leginkább illeszkedőket. Az ünnepi alkalomhoz illő módon, afféle személyes hangvételű lírai naplót állít össze. Javában zajlik tehát, a külső és belső rendteremtés szándékának megfelelően, a rendrakás és az értékfelmutatás. A hozadék a szó szoros értelmében kézzelfogható: lapok és kiadványok sora, a klasszikus és modern magyar irodalom népszerűsítése, kortársi költők felfedezése és bemutatása, a szlovákiai magyar művelődés már-már elfeledett nagy gondolkodóinak megismertetése, hiánypótló irodalom-, színház és művelődéstörténeti szakmunkák elkészítése és megjelentetése, mesék és fordítások sorozata. Mindeközben a költői pálya formálása – az előzmények ismeretében cseppet sem meglepő módon – óhatatlanul háttérbe szorul. Jobbára a korábbi törekvések továbbgondolására, kiegészítésére, átszerkesztésére szorítkozik. Kívül a látványos és minden elismerést megérdemlő siker, belül a külső szemlélő számára alig érzékelhető kudarcérzet, a (világ)hiány érzetének elhatalmasodása – testen és lelken egyaránt. A versek nem hazudnak. A versek előtt nincsenek titkok. Csak őszinte költőt és értő olvasót igényelnek. Különben (el) hallgatnak.

Születtem, barátom, anyától én is.
 Mondatom kötelén rángok most mégis.
 Himbáló lábammal a jelentés a semmibe rúgtat.
 Eleven kép vagyok így
 – az értelmezés lényegemtől foszt meg.
 (Kötélen)

Tóth László minden egyes megnyilatkozásából és megnyilvánulásából érezhető, hogy számára az elvesztett Éden megtalálását, a nyomasztó hétköznapiokból való menekvést, a belső békét és biztonságot (azt a bizonyos „megtalált nyugtalanságot”) mindig is a versírásra kész és azt lehetővé tevő állapot, vagyis maga a költészet jelenti. Ez vezérli pályájának első korszakában („a hídon innen”), amikor az újfajta költői szemlélet- és alakításmód meghonosítása és elismertetése érdekében megvívja és elszenvedi a maga küzdelmeit, s alapvetően ez vezérli második korszakában is („a hídon túl”), amikor kényszerű száműzetetésében is mindent elkövet annak érdekében, hogy a szlovákiai magyar irodalom és művelődés értékei az összmagyar irodalmi és művelődési köztudat részévé válhassanak. Az egyre nagyobb teherterelt jelentő kötelezettség-vállalások közepette mindvégig a nyugodt alkotómunka lehetőségére és

Görföl Jen felvételén 2018-ban

az addig elért eredmények elmélyült összegezését lehetővé tevő alkotói létállapotra áhítozik. Mindegyre a „senki földjére” vágyakozik. Úgy kell elképzelnünk őt, mint versbeli vissza-visszatérő alteregóját, Ádámot. Emberi és költői léthelyzetét pedig úgy, mint egyik kulcsversének címe meghatározza: Ádám a határon. Figyeljünk csak rögtön a vershelyzet leírására: „Ádám a határon, a Duna-híd / kellős közepén, a korlátnak támaszkodva, / almát rágcsál mélán. Alatta faágakat, / ismeretlen rendeltetésű műanyagflakonokat, / szemetet, s egykedvű sirályokat ringat / a piszkosszürke víz.” (Jó szokásának megfelelően a költő szerencsére ezúttal is megadja versének pontos keletkezési helyszínét és időpontját: „Komárom–Komárno, Duna-híd, 1988. szeptember 11.” Ha hinni lehet az adatolás valódiságának, akkor ez a vers a szerző szempontjából a lehető legideálisabb helyzetben fogant.) S figyeljünk csak, mit is kezd a költői alakmás ezzel a versírás szempontjából ideálisnak nevezhető szituációval: „Az Édenre nem emlékszik már. / Évától is elvált néhányszor, / viszont az almáról, / amit most itt, a Duna-hídon rágcsál mélán, / azóta sem tudott leszokni. / Csend van most benne, / belső tereiben némaság honol, / csend van most, s e csenddel / pusztítja őt a pokol, / amikor hirtelen / ott terem mellette / az Introverzióné Démona, / és verset írni, / zsebéből papírt s ceruzát / húzni elő támad kedve egyszerűen.” A versbeli versből azután nem lesz semmi, mert az alteregó megriad az esetleg rá leselkedő határőröktől és vámosoktól, s végül – a szerzőtől már megszokott eltávolító, ironikus gesztussal – „a csutkát messzire pöcköli a vízbe, / s a képzeletbeli küszöböt / szórakozottan lépve át, / elindul, / amerre mennie kell.” Mindeközben a költői pálya egyik legjellemzőbb verse – tehát nem a versbeli, hanem a valóságos vers – szinte észrevétlenül és mégis megszületik.

Mert versnek – hiába a hídon inneni és a hídon túli világ „kézzelfogható valóságossága”, hiába a határőrök és vámosok fenyegető közelsége –, versnek születnie kell. Meg kell születnie. Szüntelenül meg kell kíséreni a nemlevőt, a fölfoghatatlant, a transzcendenst, a semmit, a van is-nincs is kettősségét. Szembe kell nézni az „irdatlan nagy, kegyetlenül fehér papírlappal”, s az alkotás folyamata során újra és újra szembesülni kell „az éppen születőfélben lévő személyiséggel”. Önmagunkkal. Azután szépen menni kell tovább a magunk útján. Újra és újra keresnünk kell a magunk senki földjét, a bennünk honoló némaságot, a bennünk lakozó csendet.

Pécsi Györgyi a miskolci Napjaink 1987. szeptember 9-i számában – közvetlenül az első válogatott verseskötet megjelenését és az áttelepülést követően – a következőképpen jellemzi Tóth László költészetének és fogadtatásának szituáltóságát: „minden érvényes költészetre igaz, hogy a néhány oldalas recenzió, amely értelmezni, lényegét meghatározni kívánná, szükségszerűen leegyszerűsíti, vulgarizálja azt, s lényeginek tűnő megállapítása – szándékai ellenére is – éppen a költészet legegényibb jegyeit képtelen mégis megfogalmazni. Tóth László esetében ez kétszeresen is igaz. Részint költészetének öntörvényűsége miatt, részint mert az általa képviselt költészeti modell – amely leginkább a cseh Vladimír Holanhoz, s aztán Tózsér Árpád későbbi alkotói periódusához hasonlítható – a magyarországi modern költészetben, ha nem is ismeretlen, de mindenképpen *szervesítetlen* –, nincs meg a maga megfelelő befogadói, értelmezői nyelve, még kevésbé a maga költészeti iskolája. Valószínűleg ez az oka, hogy noha Tóth László költészetének irodalmi rangja, értéke elismert, valójában még mindig félig-meddig »idegen test« a kortárs költészetben. Pedig Tóth modernségének, költői világának föltárása alighanem egyik alapvető kulcsa lehet a legújabb magyar költészeti modelleknek is.”

Az ezredforduló időszakára maga a költő is valami hasonló felismeréshez jut el, amikor egyre sürgetőbb szükségét érzi – az egyéb területeken végzett munkája eredményeit összefoglaló nagy művek megszületését követően – addigi költői pályája összegezésének, a lehető legteljesebb formában való felmutatásának, a kortársi költészetben való „szervesítés” legalább esélyének a megteremtésére. 2003-ban, a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó és a budapesti ISTER Kiadó együttműködésének köszönhetően, párját ritkító vállalkozásra szánja el magát. Egyetlen vastkos kötetben nemcsak összegyűjtött verseit, hanem az azokról készült kritikusi-szaktudósi vélekedéseket is közlést teszi, Átváltozás, avagy Az „itt” és az „ott”. Mozdulatok egy múlt századi arcképhez címmel. Ezáltal, egyetlen kötet áttanulmányozásával lehetőséget teremt a teljes költői életmű alakulás- és fogadtatástörténetének megismerésére, egyúttal a korábban hermeneutikainak vagy önhermeneutikainak nevezett, mesterségesen és tudatosan előidézett alkotói és befogadói szituációt tovább szélesíti vagy mélyíti. Valójában saját addigi költészetének „kritikai kiadását” rendezi sajtó alá, filológusi pontossággal és alapossággal.

Az *Átváltozás...* első nagy fejezetében, *Előidő. Előjáték (1967–1971)* főcím alatt hozzáférhetővé teszi a ma már csak korabeli lapokban és az *Egyszemű éjszaka* antológiában fellelhető ifjúkori költeményeit s 1971-es bemutatkozó kötetének teljes anyagát. A második fejezetben, a harmadik verseskötetétől kölcsönzött, *Átkelés* összefoglaló címmel közreadja 1969 és 1979 között született verseit, annak részeként, *Széljegyzet (1975–1979)* alcímmel ellátva közlést teszi azokat a verseit is, amelyek eddig csak különféle folyóiratokban jelentek meg, de ezen időszak köteteibe nem kerültek be. A könyv terjedelmének felét, *Is-*

tentelen színjáték. Trilógia (1976–1994) főcímmel, a csaknem két évtized alatt és három verseskötet révén megformált „lírai regényének” anyagából állítja össze. Ennek a fő résznek külön érdekessége, hogy nemcsak szerepelteti benne, hanem utólag a helyükre is illeszti azokat a verseit, amelyek az egyes kötetekből egykor cenzorális vagy szerkesztési megfontolások miatt kimaradtak, s amelyek, úgymond, „gyakorlatilag s most már véglegesen – odatartoznak”. Végezetül a gondosan megtervezett kötetkompozíciót egy huszonöt, kizárólag eddig kéziratban lévő vagy csak folyóiratban, illetve versválogatásban megjelentetett verset tartalmazó összeállítással egészíti ki, melynek *Utójáték helyett: prologus az utójátékhoz (1989–2002)* címet adja. Szándékosan nyitva hagyja, és folytathatónak engedi a kötetszerkezetet és ezáltal költői pályáját. Összességében pedig nem mást tesz, mint maga rekonstruálja és szöveggondozza eddigi teljes költői életművét, s ellátja a sokat emlegetett és sok alkotó esetében annyira hiányzó és hiányolt „ultima manust” szerzői kézjegyének hitelesítésével. Ezenkívül könyvének négy nagy fejezetének végén, *Visszhang I–IV.* címmel – amolyan függelékként – készségesen rendelkezésre bocsátja az adott időszak, lényegében véve teljes kritikai recepciójának anyagát. Ahol csak teheti, pontosan megadja az egyes versek keletkezésének helyét és idejét, lábjegyzetben felhívja a figyelmet egyes sorok vagy motívumok ismétlődésére, a kötetet részletes jegyzetekkel, betűrendes vers-, kötet- és cikluscím-mutatóval látja el. Késő korok filológusai csak hálával tartozhatnak majd neki. Részéről igazán mindent megtett a kortársi modern magyar költészetbe való „szervesülése” érdekében. A többi meg úgysem rajta múlik.

Az *Átváltozás...* kötet – mint Tóth László minden más megnyilvánulása vagy megnyilatkozása – a teljesség megkísértése. Pályaalakításának van egy sajátos belső mozgása, öntörvényűsége, belső rendezettsége. Úgy is kell és csakis úgy szabad értelmezni. Ne feledjük: Tóth László egyszerre költő és szerkesztő, könyvet író és könyvet kiadó, irodalomművelő és irodalomszervező, egyszerre alkotó művész és tudós szakember! Ez a fajta kettősség minden versének, minden verseskötetének megkomponálásán és költői pályája egészének megformálásán is pontosan érzékelhető! Első nagy korszakában módszeresen végigjárja és kimeríti a megismerés és önmegismerés legfontosabbnak tartott fokozatait. Első öt kötetében tudatosan szembenéz, mint azt maga számára is megfogalmazza, a világ bennem és az én a világban, az én és a történelem/társadalom, valamint az én és a létezőm/testem problematikájával, hogy ennek a módszeres szembenézésnek mintegy a lezárásaként összeállítsa első válogatott kötetét, elkészítse első költői számvetését (*Éjjelenként a semmivel, avagy A tett nélküli színhelyek*, 1987). Ezt követően gondolkodásában és költészetfelfogásában a megismerés és önmegismerés kérdéséről fokozatosan áttevődik a hangsúly a megismerés és önmegismerés folyamatára és annak tárgyiasítására, a megismerésnek és önmegismerésnek, mint önépítésnek és a költészet révén való megtestesítésének a problematikájára. Az alkotói pályának ez a határozott elmozdulása-elmozdítása teszi szükségessé a második versválogatás, költői számvetés elkészítését (*Harangzúgásban, avagy A hús bohóca*, 1996). A pályakezdő három kötet anyagának (*A hangok utánzata*, 1971; *Ithakából Ithakába*, 1975; *Átkelés*, 1977) bizonyos mértékű háttérbe szorítását, ugyanakkor a következő három verseskötet (*Istentelen színjáték*, 1983; *Ötödik emelet...*, 1985; *Hármaskönyv*, 1994) „regénytrilógiává”, „lírai regénnyé” bővítését. Valamilyen szünni nem akaró és folytonosan kísértő benső készletetetés hatására bizonyítania kell önmaga és a szűkebb vagy tágabb környezete számára, hogy képes a

„nagy mű”, a tervezett „nagy trilógia” megalkotására. Élete és alkotói pályája nagy tervét, csaknem hétszáz oldalnyi terjedelmű gyűjteményes kötetével és az annak mintegy felét kitevő *Istentelen színjáték. Trilógia (1976–1994)* részével maradéktalanul teljesíti is. Elismeri vagy nem: a nagy mű be van fejezve. A maga nemében zárt egész, fokozhatatlan és folytathatatlan. Fokozhatatlan és folytathatatlan, legalábbis az eddig megszokott, gondosan megtervezett és maradéktalanul megvalósított formájában mindenképpen az. A több mint hatszáz oldal terjedelmű életmű-válogatást mindenesetre egy 1989 és 1991 között írott hosszúverssel (*Elégia. A nőkhöz*) és egy 1985 és 1989 között született prózai betéttel (*Történet Gellért püspökről, a macskáról és a szobor-lét előnyeiről*), valamint a nyolcvanas évek költészetét értékelő, csaknem százoldalas recepciós anyaggal zárja.

Tóth László költészete, költészetének addigi szakasza a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának tájkán tehát lezárulni látszik. Az *Átváltozás...* kötet nem egyéb, mint a megtett költői életút eredményeinek összefoglalása és dokumentálása, a szerző és az olvasó számára egyaránt. „Mi volt az *Átváltozással* a célom? – teszi fel a kérdést mintegy önmaga számára a szerző 2011-ben a Magyar Naplóban, éppen recenzensével, Pécsi Györgyivel folytatott beszélgetése során, s a válasza: – Hogy együtt lássam addigi verseimet, s fölmérhessem az utat, amelyet ezek kijelöltek, bejártak. Én akkor már jó ideje, több mint tíz esztendeje, gyakorlatilag 1990-től, 1992-től szinte egyáltalán nem írtam (új) verset, talán csak egyszer-kétszer, ideig-óráig tartó hirtelen felbuzdulásból, s lehet, az addigi verseimmel való foglalkozástól kicsit az újbóli formába lendülést, a költő újraéledését is vártam (még ha újjászületését nem is feltétlenül). Meg aztán egyszer s mindenkorra rendet is kellett teremtenem – rendet is akartam teremteni – az addig ítak közt, s láthatóvá tenni az akkorra már egyre inkább magam számára is láthatatlant.” Érdeemes figyelni az interjú folytatására is. A Tóth László-i személyiség, gondolkodás- és alkotásmód lényegére: „tőlem sosem esett távol valamifajta természetes rendigény (hiszen a természetben is teljes rend – és rendszer – uralkodik, nem?), még akkor is, amikor bizonyos – kívülről rám aggatott kötöttségeket – nehezen is viseltem, bár ezek kapcsán is mindig megpróbáltam kifelé-befelé egyformán fegyelmezett maradni. Tehát, szerintem, nem első fokon bennem van rend, hanem a világban, s mivel eleve én is a világ része vagyok (s nemcsak eleve, hanem tudatosan is igyekszem az lenni, illetve maradni), bennem sem lehet más, mint egyfajta rend. És mindig mindent, ami a világban – körülöttem vagy bennem, tőlem függetlenül vagy általam – történik, mániákusan szerettem volna megérteni. Mindennek a motívációját kutattam, hogy ez miért van, s az miért. S én, marha, ilyen alapon néha még azt is megértettem, aki bántott, aki – a természet valamiféle rendeléséből – bántani kényszerült engem. Még a feljelentőimmel is együttérző és megértő tudtam lenni, mondván, szegényeknek, nekik is meg kellett élniük valamiből, nemdebár?...”

Rend, rendigény, rendteremtés. Életben, viselkedésben, munkában, irodalomban egyaránt. Világos beszéd! Ez a vezérlő elve a szerkesztői és az írói tevékenységnek egyaránt. S alapvetően ez az indoka az újra és újra ismétlődő versválogatásoknak is. (Az *Átváltozás...* után 2009-ben a pozsonyi Madách-Posonium Kiadó jóvoltából verseinek újabb, *Ma isten maga..., avagy Változatok a teremtésre. Válogatott versek 1968–2008* című gyűjteményes kötetével ünnepli költői pályakezdésének negyvenedik évfordulóját. Egy esztendővel később a szintén pozsonyi AB-ART Kiadó sorozatának kilencedik darabjaként pedig,

Vida Gergely válogatásában és utószavával jelennek meg *Tóth László legszebb versei*.) A költői újrakezdet vagy újjászületés biztos jele azonban – s ez a legfontosabb! – már az *Átváltozás...*-hoz illesztett tizenöt oldalnyi és húsz versből álló „prológus az utójátékhoz”. Darabjai – három kivételével – a kilencvenes években keletkeztek. A három kivétel közül az első még 1989 márciusában született, s címe: *A toll*. A másik kettő (*Kései; A Költészet Napja*) a 2002-es versűnnepen íródott. Mindegyikük, jellemző módon és nyilvánvalóan nem véletlenül: a versíráshoz, a költészethez kötődik. S az is nagyon jellemző és egyáltalában nem véletlen, hogy amikor a kötet összeállítója már minden verses és prózai, költői és értelmezői szövegét közzétette – egy újabb finom szerkesztői megoldással – könyvének végére még egy 1985-ből származó versét is odailleszti. A vers címe mi más is lehetne, természetesen: „*A szavak, a szavaim...*” A szavak tehát, rögtön utána a személyessé, majd ezt követően – a talányos három ponttal – az azonnali bizonytalanná tételük. Szó és tett egységének összetettsége, a rendteremtés vágya és kényszere. A költői pálya valódi tétje, most már végképp nem kétséges: a vers megszülethetősége és a megszülethetőség (ön)kínzó nehézsége. Mindegyre annak bizonyítása, hogy a világban – minden ellenkező híreszteléssel szemben – valójában rend van, rendezettség van. Vagy, ha nincsen, akkor legalább a vers, a költészet eszközeinek révén a rend, a rendezettség megteremthető. Költő számára mi más adhatna reményt, hitet, elszánást a rendrakáshoz, a rendteremtéshez, ha nem „a szavak, a szavaim...”:

idegenül
s egyre idegenebbül lődörgök már
mondataim univerzumában
fáradtan leülök
s megpihenek verseim valamely szögletében
minél otthonosabban mozoghatnék bennük
annál inkább nem lelem helyemet
igék bolygói
főnevek napjai
jelzők kötőszavak meteorjai
írásjelek kusza miriádjai rajzanak köröttem
láthatatlan pályájukhoz titokzatos törvényeikhez
igazodva
és én nem értem
mit akarnak

mit akarhatnak

tőlem a szavak

a szavaim

(*Dunaszerdahely–Komárom, 1985. június 5.*)

Fürdetik arcunk a percek
mosdatják kezünk és lábunk
üres bőrszakok lifegnek rajtunk
minden tagunk egyszerre ernyed
heverünk az éjszaka kertjében
szétvetve kezünk és lábunk
mélázunk ezernyi imbolygó árnyon
új létre készülünk lomhán

új nyelvet – tanuljuk a csendet
mint halottmosó asszonyok
mosdatják testünk a percek

(Elmaradt köszöntő helyett)

A 2018-as Ünnepi Könyvhéten Tóth László új önálló kötettel jelentkezik. A kötetnek már a címe is talányos: *Wittgenstein szöviivője, avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényéhez*. Egy korábbi pályaszakaszaihoz szorosán kapcsolódó, ám szemléletmódjában és hangvételésében is megújult vagy megújított pályaszakaszának nyitánya ez. Nagyon elmélyült és nagyon erőteljes versek! Mintha velük és általuk a szerző a lapszerkesztés, könyvkiadás vagy irodalomszervezés minden napi nyűgétől megszabadulva, végre csakis befelé kívánna tekinteni, s valóban csakis „a szavak, a szavaim” jelentőségére akarna koncentrálni. Az (ott)hontalanságtól eljutni végre az (itt)honosságig. Új kötetének alcíméül Tóth László mindössze egy rövid műnem- vagy műfajmeghatározást választ. Ennyi az egész: *Versek*. Ezt követően, első önálló, egyszerre filozófikus és irodalmi szövegében – már meg sem lepődünk! – mégis prózai formában szólal meg. A *nyelv előtt* című négyoldalas értekezését két, számára most legfontosabb alapkérdés felvetésével és megválaszolásával zárja:

„Az egyik: vajon nem egyforma-e, nem ugyanolyan-e minden létező nemlétező? A semmiben, a formanélküliségben, forma- és nyelvelőttiségben nem mosódnak-e egybe a dolgok, nem a nyelv, a nyelvi megfogottság ad-e egyediséget, egyszeriséget, elkülöníthetőséget valaminek? Nem ez elkerítettség okán lesz valami identifikálható, azonosítható egy másik valamivel szemben (egy másik valami mellett)? Hát persze, hogy annak okán – válaszolhatom.

A másik kérdés: ha nem teszem láthatóvá azt, amit az olvasóval, szemlélővel be akarok fejezteni, hogyan tudja, hogy mit kell értelmeznie? Hiszen könnyen elképzelhető, hogy a cím alatti üres sík csábításának engedve valaki teljesen mással írja tele azt, mint amilyen láthatatlan opusokkal én ezt az üreséget teleraktam...

A legjobb tehát, ha teleologikusan közelítünk e kérdés(ek)hez.

Mivel a semmiben minden irányulhat mindenfelé, üres síkom egészen bizonyosan azt az irányultságot (megvalósulhatóságot) is tartalmazza, amely egybevág a kívánt olvasói (befogadói) értelmezéssel, értelmezhetőséggel.

A nyelvvel rögzített vers a végtelen végesítése. Olvasóját (befogadóját) is megköti; alkotója magát igyekszik transzlokálni értelmezőjébe, magát szabaddítja fel befogadójában.

A *nyelv előtt* visszaadja a versnek s értelmezőjének a végtelent. A papír üres síkjának semmijében maga transzcendálódik a nyelvileg elkerítettlen mű alkotójává.

Ő lehetek így én.

S ő is én lehet ekként.

És ebben a nyelv előtti áldott pillanatban mindketten egyszerre pillantjuk meg a semmi üvegében végigfutó belső remegést.”

Alkotói szempontból hihetetlenül magasra van téve tehát a léc! Egyszerre filozófiai mélységet és irodalmi magasságot adni, s közben szembenézni olyan feloldhatatlannak látszó kettősségekkel, mint minden és semmi, lét és nemlét, üres és teleírt lap, kimondott és kimondhatatlan mondat, nyelv előtti és nyelv utáni állapot. Megkísérteni a lehetetlent. Elérni és érzékelteni azt a bizonyos „belső remegést”. Ezt csakis egy átmeneti, köztes műformával, alakítás- és al-

kotásmóddal és természetesen egy több évtizedes szakmai és gondolkodói tapasztalat birtokában lehet!

Az átmeneti műformát tükrözik a megválasztott mottók is. Ezek is kettősek. Előbb az irodalmiak, azután a Ludwig Wittgensteintől származó filozófiaiak. Az irodalmi mottók közül az első Pierre Emmanueltól származik („A szó adott számunkra a Lét részeként, amit úgy kapunk, hogy átadjuk neki magunkat”), a második Szerb Antaltól („Egyszerre két világban élünk és mindennek két értelme van: az egyiket mindenki megérti, de a másik túl van a szavakon és retteneten”), a harmadik pedig Szepesi Attilától („Ujján számolja / idejét / s minden dallama / töredék”). A három idézet teljes mértékben összecseng egymással: külön-külön és együttesen a létezés értelme kimondhatóságának, rögzíthetőségének problematikáját fogalmazza meg. A szintén három filozófiai mottó a kötet három nagyon hangsúlyos helyére kerül. Az első egyenesen a lelegejére, közvetlenül a borító után, még a belső címlapot is megelőzve („Hajlamos vagyok szélmalomharcot folytatni itt, mert még nem tudom kimondani azt, amit tulajdonképpen mondani akarok.”). A második a kötet utolsó és egyben a kötet címet is adó vers mottójául szolgál („Aki álmában mondja, »Álmodom«, még ha közben hangosan beszél is, annak éppoly kevésbé van igaza, mintha álmában azt mondaná, »Esik«, mialatt tényleg esik az eső. Még akkor sincs igaza, ha álma valóban összefügg az eső neszével.”). Végezetül a harmadik a kötet legvégére kerül, a versek jegyzékéről és születésének évéről gondosan készített összeállítás és a tartalomjegyzék után, a hátsó belső táblára („[Itt még nagy hézag van a gondolkodásomban. És kétlem, hogy még ki fog töltődni.]”). Ennek a szintén egybecsengő hármas mottónak pedig nyilván amaz „belső remegés” megszólaltatásának, kifejezhetőségének alkotói problematikája a fő sugallata. A különféle mottók megválasztása és elrendezése önmagában is jól mutatja a kötet rendkívül tudatos és pontos megtervezettségét és megszerkesztettségét. Érdemes ugyanolyan tudatosan és pontosan olvasni is!

A kötetnek ezt a kivételes megkomponáltságát hangsúlyozza első kritikusa és pályájának jó ismerője, Csanda Gábor is, amikor a www.dunszt.sk nevezetű szlovákiai magyar internetes portálon, *Wittgenstein* újrátöltve címmel, 2018. július 23-án közzé tett – személyes emlékezéssel átszőtt – hosszabb ismertetésében így ír: „A kötet végén a versek betűrendes jegyzéke található, keltezésükkel. Ebből kiderül, hogy csak három vers származik a nyolcvanas évekből, vagyis az 1987-es *Éjjelenként a semmivel, avagy A tett nélküli színhelyek* (válogatott és új versek) tekinthető e mostani előzményének. A fentiekből talán nyilvánvalóvá vált már az is, hogy a *Wittgenstein szövivője* régebbi s új verseket tartalmaz, de pontosabb azt állítani, új s újabb versek gyűjteménye – nyolc fejezetbe szerkesztve. Nagyon jól megkomponált kötetről van szó.

»Valamikor a húsom álmodott, / ma a nyelvem, / a számban fészkelődő szó« – olvassuk a *Ma az álmom* című versben, s ez a summázat jól kifejezi Tóth László költői pályájának ívét. »Nyelv nélkül is mondtad a fényt« – olvassuk a már idézett *Mintha pengével a szembe* versben, *A bohóc búcsújában* pedig: »emléktelen nyelvem is lassan / feladja már a szavakat / feledi a szót«.

Éppen csak az említés-emeletetés szintjén, tehát nem eltúlzottan, helyet kaptak a kötetben az öregedéssel foglalkozó versek is; egy jövőre hetvenéves művésztől nem is meglepő az ilyesmi. (Jövőre hetvenéves! Nekünk még a gimnáziumban úgy mutatták be őt, és Varga Imrét meg Kulcsár Ferencet, mint lázadó, lobogó hajú titánokat, akiktől éppen ezért illő bizonyos távolságot tartani – s lám, mára milyen közel kerültek hozzám, még az öregség elleni lázadásukkal

is!) »Paradicsomot nyomkod szét a villájával a tányérján, s levét szürcsölgeti kéjjel. Harapni, rágni nem tud, tegnap húzták ki őt alsó fogát.« (*Az öreg[edő] Ádám*) A fogak külön verset is kaptak, csokonais-pannoniusi vidáman harsogó elégiát, *Elégia a kihullott fogakhoz* címmel, mely így indul: »Ó, ti önfeledt fogmosások, / ti céltudatos ide-oda s le-föl irányok, / ti határozott dörzsölések, boldog súrlódások, / búcsúszom töletek, / de megőrizlek benneteket, / mint örök hiányt a számban.« Ugyanebben a (*A delphoi trafikos* című) ciklusban *A bohóc búcsújának felütése*: »valahol már fejtik / a természet valamely hegyfalából / lehet valahol most fejtik ki / majdani sírkövem«.

Cikkének elején Csanda Gábor – s (ön)hivatkozásai erre utalnak – Tóth László költészetének főbb témáit, legjellemzőbbnek tartott költői tárgyait tekintti át. A szintén példák sorával illusztrált elemzésével ezúttal az újdonsággal vagy megújulással szemben éppen azt kívánja igazolni, hogy a friss kötet milyen szervelesen illeszkedik a munkásság eddigi törekvéseihez és eredményeihez. Alapvetően két fő, a Tóth költészetében régóta felmerülő tematikát emel ki: az önértelmezést, önértést, illetve a nyelvre való hivatkozást, visszacsatolást. „Tóth László könyvheti újdonsága – állapítja meg összefoglalóan – sok tekintetben nem meglepő: amint előző versesköteteiben, ebben is nagy feladat (és teherpróba, próbatétel) hárul a versben megszólaló énrre: ki- és össze kell magát raknia, mint már megannyiszor, s ennek a poétikai-szerkesztői rekonstrukciónak nem más a tétje, mint az önértelmezés, az önértés. A narráció kerül előtérbe: ahogy a történet kibomlik (inkább sarjad, elkanyarog és nagy vargabetéivel önmagára kérdez vissza, mintsem tartana valami felé), az én is helyet kér benne magának, helyzetbe hozza magát, mint a *Héjat az idő...* című próza-versben, mely egy alvó lányt ábrázoló festményt ír le, pontosabban a festmény ábrázolta alvó lányt: »történeteket szerkesztek köré [...], s e történetekben önkényesen akár magamnak is szerepet oszthatnék«. Hasonlóan konstituálódnak a megidézett alakok is: apját a kert képe hívja elő, és fordítva, a kertet az apa (emléke): »Kivirágzott tavaszoként apámban, / és apám is kivirágzott benne.« – S persze az elbeszélőnek mindkettőhöz sok köze van: művelnivaló kertje is örökségként szakadt rá, ugyanakkor nem apja nyomában halad, hanem a magáét keresve: »nem az ő szívével várok esőre, napsütésre« (*Isten ölében*).

Ugyanilyen markáns vonása a kötetnek a nyelvre való hivatkozás és visszacsatolás, mely a legtöbb esetben stilisztikailag és retorikailag is jelölt; jó példa erre az *Ahogy beléd hatolt* anaforája: »És ahogy tudni kezdted: ez a szó. / És tudni, hogy hozzád szól. / És a szó is tudni téged.« Kiténtetett szerepet kap, miként az előző példa is mutatja, a szóismétlésben rejlő váratlan zárlat, rövidítés, csonkítás, itt egy sortöréssel elért jelentésbővüléssel: »minden hiába- / Valóság minden« (*Autóbuszban*). A ritmus felpörög, a hangzás az egymás mellé rendelés és az alliteráció révén egy soron belül is dominánssá válik: »hosszú hollófekete haj démonarc dús idomok« (*Tanulmány a céllövöldés lányról*).” (<https://dunszt.sk/2018/07/23/wittgenstein-ujratoltve/>)

2017-ben egy norvég hegymászó, esszéista, könyvkiadó, műgyűjtő, Erling Kagge egy egész könyvet szentel a csend témájának. A könyv, *Csend a zaj korában – A világ kizárásának öröme* címmel, még ugyanebben az évben magyar nyelven is megjelenik a Park Könyvkiadó gondozásában. A megjelenést követően Szigeti Hajni és B. Csák Amarilla többoldalas ismertetést jelentetnek meg róla a *Nők Lapja* 2017. augusztus 2-i számában. Értelmezésükben „Kagge szerint a csendnek meg kell szólalnia, és nekünk meg kell hallgatnunk, hogy kihasználjuk a benne lévő lehetőségeket. A csendben érezhető valamiféle fen-

ség, mint a tengerben vagy a havas fennsíkokban, és talán emiatt félnek tőle sokan – és ezért lett akkora divat a háttérzene a hipermarketben, a liftben és a fodrásznál is. Homályos ez a félelem, nem is tudjuk, mitől tartunk, miért nem merünk jelen lenni a pillanatban, találkozni önmagunkkal. Pedig a legizgalmasabb csend az, ami bennünk van, amit Kagge szerint mindenki megtalálhat magában, akár a zuhany alatt, akár a tábortűz mellett, akár a parkban sétálva. Tény, hogy a városban élőknek nehezebb a dolguk, de nem lehetetlen. Egyik barátja azt mesélte, ő autóvezetés közben éli meg biztosan a csendet. Más kötés vagy sörfőzés közben, valamilyen ősi, autentikus elfoglaltság felé fordulva, ami lassú, meditatív, zavartalan. A csend meglephet minket egy megbeszélés előtti fél órában is, vagy ha kizökkenünk egy beszélgetésből, ha hirtelen ránk szakad egy kis szabadidő – merjünk élni vele és élvezni! Nehéz, mert agyunk robotpilóta-üzemmódban ketyeg, és mindig nagy a kísértés, hogy elfoglaltságot találjunk, pedig nem kell. A világ kizárása nem azt jelenti, hogy hátat fordítunk környezetünknek, ellenkezőleg: kicsit élesebben látjuk a világot, kézbe vesszük az irányítást, és próbáljuk szeretni az életet. A csend olyan kulcs, amely új gondolkodási módokat nyit meg.” (<https://noklapja.nlcafe.hu/noklapja/2017/08/03/miert-felunk-hallgatni-es-csendben-lenni/>)

Kicsi a valószínűsége annak, hogy Kagge könyve Tóth László kezébe kerülhetett, hiszen akkor nyilván saját könyvének összeállításán munkálkodhatott, mégis megdöbbentő a két gondolkodó és alkotó személyiség világszemléletében a hasonlóság. „Wittgenstein szövegírója” számára is a csend egyfajta kulcs a lét megéléséhez és megértéséhez, s azon keresztül a bennünk lakozó csendhez való eljutáshoz és annak megszólaltatásához. Természetes hát, hogy kötetének a csend lesz a középponti és vezérlő motívuma. Hosszan sorolhatnánk azokat a verseit, amelyekben a csend motívuma közvetve vagy közvetlenül feltűnik. Szerzőjük azt mondja kötetének bemutatóján, 2018. június 9-én rendezett pódiumbeszélgetésen az őt kérdező Zalán Tibornak – sajnos az ott elhangzott nagyon tartalmas gondolatok nyomtatásban eddig még nem láttak napvilágot, ezért nem tudjuk szó szerint idézni –, hogy az ő felfogásában az élet nem más, mint a csendtől a csendig (értsd: a fogantatástól, születéstől a halálig, eltemetetésig) tartó folyamat. Az ember legfőbb feladata az, hogy ezt a csendtől csendig tartó folyamatot érvényesen megélje, ha ráadásul még költő is, akkor pedig az, hogy a csend megtalált lényegiségét érvényes módon megszólaltassa. Valóban wittgensteini kötelezettség ez, de „szövegírójának” értelmezésében! Mert ugyebár, amiről nem lehet beszélni, arról mégsem lehet csak hallgatni. A költő legfontosabb feladata mindig és mindenekelőtt az, hogy megtalálja a legérvényesebb mondatokat a „mondatlan és mondhatatlan regényéhez”.

S az álmai?
Az egyre ritkulók?
Talmi valóságok –
aztán minden a csendbe fordul át.
S az ember utolsó mondatával kezdi el
élete első igazi mondatát.

(Wittgenstein szövegíróje)

Tóth Lászlónak az Alter Egon álnév alatt egyes szám harmadik személyben írott és korábban már idézett önszócikkének van egy cseppet sem hivalkodó vagy önsajnáló, sokkal inkább ridegen tényszerű és keserűen tudomásul vevő

megállapítása. Így hangzik: „Van József Attila-díja, s még vagy féltucatnyi, de több is lehet azokból, melyek elkerülték s rendre elkerülik őt, mert magányosságából eredően épp akkor nem jut az illetékesek eszébe, amikor pedig épp kellene.” Csak bizakodni tudunk abban, akad valaki vagy arra érdemes intézmény, aki vagy amely – legalább közelgő hetvenedik születésnapja alkalmából – végre az őt régóta megillető figyelemben és elismerésben részesíti Tóth László kivételesen gazdag és kimagaslóan eredményes életútját és életművét.

Luzsicza Lajos Árpád karikatúrája

